

เวชกรรมในพระไตรปิฎก*

The Medicine in the Tripitaka

พระถวัลย์ โชติโย (หาญไชยนะ)

Phra Thawan Chotiyo (Hanchaina)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand

E-mail: Tawan.ha2567@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเวชกรรมในพุทธศาสนา จากการศึกษาพระไตรปิฎกพบว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสเกี่ยวกับเวชกรรมและโรคไว้ 2 อย่าง คือโรคทางกายกับโรคทางใจ วิธีการรักษาโรคแบ่งออกเป็น 2 คือการรักษาโรคทางกายกับการรักษาโรคทางใจ สำหรับการรักษาโรคทางกายมีวิธีการดังนี้ 1) ใช้อาหารเป็นยารักษา เช่น น้ำข้าวใส น้ำข้าวยาคุ ให้ภิกษุอาพาธใช้บำรุงสุขภาพ 2) การพักผ่อนให้ถูกต้องตามอิริยาบถ เช่น นอนตะแคงขวา เป็นต้น 3) การผ่าตัดเนื้องอก 4) ทรงอนุญาตให้ฉีดยาและห้ามฉีดยาบางชนิด 5) ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับเวลาฉันอาหารเป็นยา เพื่อมิให้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ส่วนการรักษาโรคทางใจจะรักษาด้วยธรรมโอสธ คือการใช้ธรรมรักษาผู้ป่วยทางจิต สำหรับธรรมโอสธ ก็จะใช้แตกต่างกันไปตามสภาวะจิตของแต่ละบุคคล

คำสำคัญ: เวชกรรม; พระไตรปิฎก

Abstract

This academic article has a purpose to study medicine in Buddhism. After studying Tripitaka, It was found that the Lord Buddha spoke about medicine and two types of disease: Physical disease and mental disease. Methods for treating disease are divided into two: Treating physical disease and treating mental disease. For the treatment of physical diseases, there are the following methods of treatment: 1) Using food as medicine,

*ได้รับบทความ: 24 มกราคม 2567; แก้ไขบทความ: 25 เมษายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 26 เมษายน 2567

Received: January 24, 2024; Revised: April 25, 2024; Accepted: April 26, 2024

such as the clear boiled rice water, the Yaku boiled rice water, for sick monks to use for maintaining their health. 2) Resting in the correct posture, such as lying on the right side, etc. 3) Tumor surgery. 4) Allow them eat some kinds of meat and forbid them eat some types of meat. 5) He sets rules about when they eat food as medicine in order not to violate the Dhamma and discipline. As for the treatment of mental diseases, they will be treated with Dhamma medicine. That is the use of Dhamma to treat mentally ill patients. For Dhamma medicine, it will be used differently according to the mental state of each person.

Keywords: Medicine; Tripitaka

1. บทนำ

ในสมัยโบราณการรักษาโรคหรือรักษาผู้ป่วยจะใช้ยาสมุนไพรที่หาได้จากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นยารับประทาน ยาทา ยาพอก ฯลฯ ซึ่งแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจะนำยามาปรุงให้ผู้ป่วยรับประทาน ทา หรือพอก สำหรับยาสมุนไพรที่หาได้จากธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง เขากวางอ่อน กำมะถัน ยางน่อง เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1132) ซึ่งเราจะเห็นได้ว่ายาสมุนไพรได้ใช้มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ มนุษย์ได้เรียนรู้ยาจากการสังเกตและประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรที่ได้จากธรรมชาติ โดยอาศัยการลองผิดลองถูกและใช้เวลานานในการคอยสังเกต เมื่อใช้สมุนไพรชนิดใดได้ผลหรือไม่ได้ผลก็ศึกษาหาความรู้ไปเรื่อย ๆ จนทำให้ทราบว่าต้นไม้นั้นชนิดใดที่ใช้เป็นยาได้ และพืชชนิดใดมีสรรพคุณอย่างไร ด้วยเหตุนี้สมุนไพรจึงเป็นยารักษาโรค เป็นยาบำรุงกำลัง เป็นยาบำรุงร่างกายได้อย่างวิเศษ ถ้ารู้จักนำมาให้ถูกกับโรค (ฐิติญาณ บริพันธ์, 2509, หน้า 14-15) ยาก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พุทธองค์ได้กล่าวถึงโรคไว้ 2 อย่างคือ โรคทางกายกับโรคทางใจ ดังพระพุทธพจน์ ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายโรค 2 อย่าง คือ โรคทางกายและโรคทางใจ สัตว์ผู้อ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา 1 ปีบ้าง 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง พอยังมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวว่าตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้ยาก ยกเว้นผู้หมดกิเลสแล้ว” (อง.จตุกก. 21/157/217)

โรคทางกายพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุมิเครื่องยาไว้ใช้เพื่อบรรเทาความทุกข์ที่เกิดจากโรค เบียดเบียนทางร่างกาย ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต

รากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น จิงสัด ข่า ว่านเปราะ ว่านน้ำ อุตพิต แผลก แห้วหมู และรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่ แต่ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน เธอรับประทานแล้วเก็บไว้ฉันเมื่อมีเหตุจำเป็นจึงฉันได้” (วิ.ม. 5/263/46) โดยให้ใช้ตามความจำเป็นและตามความเหมาะสมกับโรค ได้แก่ เกสซ์ 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่เป็นได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลือง ฉันทอาหารไม่ได้ให้รับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้นานถึง 7 วัน และให้ฉันได้ตลอด นอกจากเกสซ์ทั้ง 5 แล้วยังใช้สมุนไพรมะขามจากต้นไม้อื่นๆ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ ร่ธาตุต่างๆ เช่น เกลือ กำมะถัน ผงมูลโคแห้ง แก้วผลพุพองและกลืนตัว และยานัตถ์แก้ปวดหัว เป็นต้น (วิ.ม. 5/260/44) เป็นยารักษาโรคทางกาย

โรคทางกายหากจะแยกตามลักษณะของผู้ป่วยมี 3 พระพุทธองค์ ทรงตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร (อง.ตีก. 20/461/151) ว่า 1) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่หายจากอาการป่วย 2) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็หายจากอาการป่วย 3) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายเท่านั้นจึงหายจากการป่วยใช้โรคทางใจมีสาเหตุมาจากจิตมีกิเลสตัณหา จึงทำให้เกิดนรณเกิดทุกข์ใจ ดังที่พุทธองค์แสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (วิ.ม. 4/13/17) ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาเหตุแห่งความทุกข์ (ความเจ็บป่วยทางจิต) อันเป็นความจริงอันประเสริฐนี้คือตัณหา อันให้เกิดภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนดเพิลิตเพิลินในอารมณ์ เพิลินไปทีนั้นทีนี้ ได้แก่ ความอยากในกาม ความอยากเป็น ความไม่ยอมมียอยากเป็น (ความเบื่อหน่าย)” เพราะตัณหาเป็นสาเหตุนี้เอง จึงทำให้มนุษย์ดิ้นรนทางจิตอย่างไม่มีเวลาหยุดนิ่ง เกิดเป็นโรคทางด้านจิตใจอยู่ตลอดเวลา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “นตฺถิ ตณฺหาสมานํ หนิ” แปลว่า “แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี” เพราะแม่น้ำอื่นยังมีเวลาเต็ม แต่แม่น้ำคือตัณหาไม่มีเวลาเต็ม ไม่มีเวลาพัก ไหลไปเรื่อยๆ พระอรหันตญาณจารย์ได้อธิบายความยิ่งใหญ่ของตัณหาถึงกับอุทานว่า พุดถึงความสูงของตัณหา พรหมโลกก็ยังต่ำไป พุดถึงความกว้าง จักรวาลก็แคบเกินไปเสียแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่จะยืนยันตนเองปราศจากโรคทางจิตแม้ชั่วครู่เดียว ไม่ปรากฏ ยกเว้นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสอาสวะแล้วเท่านั้น

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นมนุษย์ตามทัศนะพุทธศาสนาประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นรูปธรรมคือกาย และส่วนที่ประกอบเป็นนามธรรมคือจิต เมื่อเป็นเช่นนี้อาการป่วยของมนุษย์จึงมีการป่วย 2 ชนิด คือการป่วยกาย สำหรับการป่วยกายต้องรักษาด้วยยาสมุนไพรรหรือยาปฏิชีวนะ ส่วนการป่วยทางจิตต้องรักษาด้วยธรรมะหรือพระธรรมในการรักษา เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาเวชกรรมในพระพุทธศาสนา หรือการรักษาผู้ป่วยในทัศนะพุทธศาสนาเพื่อให้เข้าใจและสามารถประยุกต์ใช้กับบุคคลในปัจจุบันต่อไป

2. ความสำคัญของเวชกรรม

เวชกรรม หมายถึง การตรวจโรค การวินิจฉัยโรค การบำบัดโรค การป้องกันโรค เพื่อระงับความรู้สึกและความเจ็บป่วย ในฤตสูตรท ได้กล่าวถึงพิษสงฆ์ป่วยเป็นโรคผอมเหลือง (ดีซ่าน) พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงให้รับประเคนฉันเภสัช 5 ได้ และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุใช้จึงทรงอนุญาตให้ฉันได้ทั้งในกาลและเวลาวิกาล คำว่า “ในกาล” หมายถึงเวลาตั้งแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน ส่วนคำว่า “ในเวลาวิกาล” หมายถึงเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไปจนถึงอรุณขึ้น (วิ.ม. 2/249/405) พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช 5 ได้ตลอดเวลา ทั้งนี้ต้องอยู่ในระยะ 7 วัน หลังจากรับประเคนตามข้อกำหนดว่าด้วยเภสัชตามความแห่งเภสัชสิกขาบทที่ 3 ในปัตตวรรคว่า “ก็ เภสัชใด ควรลิ้มสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนเภสัชนั้นแล้วเก็บไว้ฉันได้ 7 วันเป็นอย่างมาก ถ้าเกินกำหนดนั้นไปต้องอาบัติสัสสะกียปาจิตติย (วิ.ม. 2/622/143) พระผู้มีพระภาคทรงมีความห่วงใยต่อพระสงฆ์ที่อาพาธจึงทรงอนุญาตเครื่องยารักษาโรคโภชนาหาร ภัตตาหารชนิดต่างๆ ที่สังเคราะห์เข้ากับยารักษาโรคที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันและทรงอนุญาตให้ฉันได้เพื่อรักษาภิกษุที่กำลังป่วยด้วยโรคต่างๆ ให้ทุเลาเบาบางจากโรคที่เกิดขึ้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสย้ำในประเด็นนี้ว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” (ม.ม. 13/53-54/254-255) เพราะการที่มนุษย์มีสุขภาพดีและโรคภัยไม่เบียดเบียนนั้นนับว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรและพุทธเจ้ายังทรงได้วางหลักการสำคัญ

วิธีการรักษาโรคลม พิษเป็นโรคลมตามอวัยวะ ด้วยวิธีการเข้ากระโจมรมเหงื่อ ถ้ายังไม่หายทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้ ถ้ายังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุมเอาถ่านเพลิงใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอาน้ำมันทาตัวแล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการพลิกไปพลิกมา (วิ.อ. 3/267/174-175) ถ้าพิษเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก ถ้ายังไม่หายทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกะบายโลหิตออกทรงอนุญาตโภชนาหารต่างๆ และวิธีการจัดทำให้เหมาะสมโดยอนุญาตให้ฉันน้ำอ้อย ได้ทั้งในกาลและเวลาวิกาล ให้ฉันถั่วเขียวที่ต้มสุกแล้วแต่ยังไม่งอกได้ ให้ภิกษุใช้ฉันยาตองโลณโสวีระ พิษไม่เป็นไข้ต้องเจือน้ำฉันอย่างน้ำปานะ ให้เก็บอาหารไว้ภายในและหุงต้มเองแล้วฉันได้ในคราวจำเป็น ถ้าพิษพบของฉันแต่หาคนประเคนไม่ได้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุหยิบของฉันนั้นนาติดตัวไปได้ พบศิษย์ (อนุสัมบัน) ในที่ใดให้วางของนั้นไว้บนพื้นแล้วบอกให้เขาประเคน ในคราวข้าวยากหมากแพง ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ฉันแล้ว ห้ามภัตตาหารแล้วฉันโภชนาหารที่ไม่เป็นเคนที่เกิดจากป่า ที่เกิดในกอบัวได้ ให้ฉันผลไม้ที่เพราะพันธุ์ไม่ได้แล้ว และผลไม้ที่ปล่อนเมล็ดออก แล้วทรงอนุญาตปญจโครส คือ นมสด นมเปรี้ยว เนยข้นและเนยใส เพื่อให้ภิกษุมีอาหารฉัน ไม่ลำบากในคราวที่เดินทางไกล ทรงอนุญาตน้ำอัฐบาน คือ น้ำมะม่วง น้ำหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์หรือจันทน์ น้ำเหง้าบัว และน้ำมะปรางหรือลิ้นจี่ โดยให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้ ทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อต่างๆ เหล่านี้ คือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี และเนื้อเสือดาว

นอกจากนี้ แม้จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเนื้ออื่นๆ นอกเหนือจากเนื้อ 10 อย่างดังกล่าวมา แต่ก็ทรงกำหนดไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจง รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ, ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อเป็นของบริสุทธ์ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน และไม่นึกสงสัย” (วิ.ม. 5/294/116)

สรุป ยารักษาโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องการเยียวยารักษาโรคแก่ภิกษุอาพาธด้วยโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางกายเพื่อให้หายจากการอาพาธ บางโรคทรงอนุญาตวิธีการรักษาที่แตกต่างกันไป เช่น โรคลม เป็นต้น ส่วนระยะเวลาในการฉันทรงมีข้อกำหนดไว้ในกาลิกว่าควรฉันเวลาใด เช่น เวลาเช้า กลางวันหรือเวลาเย็น และเมื่อภิกษุรับประทานแล้วควรเก็บรักษาอย่างไรพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีสถานที่เก็บอาหารซึ่งมีปรากฏในกัมปิยภูมิ และพระพุทธศาสนากล่าวว่าความเจ็บป่วยเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ เช่นเดียวกับปัญหาเกี่ยวกับความแก่และความตาย เพราะความเจ็บป่วยนั้นเป็นกระบวนการของชีวิตที่ดำเนินไปตามกฎแห่งธรรมชาติซึ่งใครๆ ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” อาการเจ็บป่วยทางกายมีผลกระทบต่อจิตใจโดยตรง เรียกว่าป่วยทั้งทางกายและทางใจไปพร้อมๆ กัน

3. สาเหตุของการเกิดโรค

สาเหตุการเกิดโรคทางกายมีหลายสาเหตุ คือโรคเกิดจากความไม่สมดุลของธาตุ 4 (ที.ปา. 11/31/306-307 การไม่รู้ประมาณในการบริโภค (ขุ.ธ. 25/325/134) การถูกสัมผัสจากเลื้อยบุงและสัตว์เลื้อยคลาน (อง.จตุกก. 21/157/218) การถูกทำร้าย การมีอายุมาก ความเศร้าโศก และการมีโทษมาก เป็นต้น

การเกิดโรคทางกายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ใกล้เคียงกับศาสตร์ทางการแพทย์ มีเพียงสาเหตุเดียวที่มีกล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนา คือสาเหตุของโรคที่เกิดจากผลกรรมดังพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลในโลกนี้เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนหินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมามาก มานพ การที่บุคคลเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง นี่เป็นปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีโรคมามาก (ม.อุ. 14/291/351) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (ม.อุ. 14/289/350, อง.ทสก. 24/48/104) บุคคลทำกรรมใด ทางกาย ทางวาจา ทางใจ กรรมนั้นแล เป็นสมบัติของเขา ทั้งเขาจะนำกรรมนั้นไปได้ อนึ่ง กรรมนั้นย่อมติดตามเขาไป ดูกเขาติดตามตัวไป ฉะนั้น (ส.ส. 15/131/160)

สรุปได้ว่า โรคกรรม พบได้ในการแพทย์แผนปัจจุบันที่ว่า โรคบางชนิดแพทย์ไม่สามารถหาสาเหตุและวินิจฉัยโรคได้ เรียกโรคทำนองนี้ว่า โรคที่รักษาไม่หาย หรือ โรคที่รักษายาก เป็นต้น ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าเป็น โรคกรรม จะรักษาอย่างไร ให้ความพยายามแค่ไหนก็ไม่หาย จนกว่าจะสิ้นกระแสแห่งกรรมนั้น สาเหตุการเกิดโรคทางใจ พระพุทธศาสนากล่าวว่า เกิดจากกิเลส ตัณหาครอบงำจิตใจดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา 1 ปีบ้าง 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง แม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้กล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลา แม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว” (อง.จตุกก. 21/157/217)

โรคทางใจมีสาเหตุมาจากจิตมีกิเลสตัณหา จึงทำให้ดิ้นรนเกิดทุกข์ใจ ดังที่ท่านได้แสดงสาเหตุแห่งความทุกข์ไว้ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร (วิ.ม. 4/13/17) ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาเหตุแห่งความทุกข์ (ความเจ็บป่วยทางจิต) อันเป็นความจริงอันประเสริฐนี้คือตัณหา อันให้เกิดภพใหม่ประกอบด้วยความกำหนัดเพลินเพลินในอารมณ์ เพลินไปทีนั้นทีนี้ ได้แก่ ความอยากในกาม ความอยากเป็น ความไม่ยอมมีอยากเป็น (ความเบื่อหน่าย)” เพราะตัณหาเป็นสาเหตุนี้เอง จึงทำให้มนุษย์ดิ้นรนทางจิตอย่างไม่มีเวลาหยุดนิ่ง เกิดเป็นโรคทางด้านจิตใจอยู่ตลอดเวลา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “นตถิ ตณฺหาสมา นที” แปลว่า “แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี” เพราะแม่น้ำอันยังมีเวลาเต็ม แต่แม่น้ำคือตัณหาไม่มีเวลาเต็ม ไม่มีเวลาพัก ไหลไปเรื่อยๆ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความยิ่งใหญ่ของตัณหาถึงกับอุทานว่า พุดถึงความสูงของตัณหา พรหมโลกก็ยิ่งต่ำไป พุดถึงความกว้าง จักรวาลก็แคบเกินไปเสียแล้ว ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ที่จะยืนยันตนเองปราศจากโรคทางจิตแม้ชั่วครู่เดียวไม่ปรากฏ ยกเว้นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสอาสวะแล้วเท่านั้น รากเหง้าของกิเลสทั้งหลายมีอยู่ 3 ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง (ที.ปา.11/305/259., ม.มู. 12/89/83)

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของการมีสุขภาพร่างกายดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนว่า เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง (อง.ปญจก. 22/53-54/92-93) หากร่างกายเจ็บป่วยไม่อาจเฝ้ารักษาได้แล้ว พระองค์จะทรงมุ่งเน้นการเฝ้ารักษาทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังเรื่องที่ปรากฏว่า ครั้งหนึ่งมีภิกษุทุพพลภาพป่วยหนัก ระยะสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงเฝ้าวยารักษาด้านจิตใจ ทรงมีพระดำรัสว่า “แม้ร่างกายจะเจ็บหนักแต่ยังสามารถพัฒนาให้ไปสู่การบรรลุธรรมได้” (อง.ปญจก. 22/121/201) นับว่าเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้ผู้ป่วยหนัก มีความหวังที่จะดูแลรักษาใจซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด เพื่อผู้ป่วยสามารถประคองจิตที่ดีของตนได้ตลอดไป จนกว่าจะสิ้นชีวิต หรือหากประคองจิตได้ถึงขั้นสูงสุด คือ การบรรลุธรรมได้พร้อมกับการสิ้นชีวิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ชีวิตสมสึสี” ถือว่าเป็นการบรรลุ เป้าหมายชีวิตในโอกาสสุดท้ายที่สูงที่สุด

สรุปได้ว่า สาเหตุของการเกิดโรคทางกาย อาจเกิดจากฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ ใช้อาหารเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม หนาว ร้อนหิวกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ธาตุ 4 ไม่สมดุล

การไม่รู้ประมาณในการบริโภค การถูกสัมผัสจากเชื้อแบคทีเรียและสัตว์เลื้อยคลาน การถูกทาร้าย การมีอายุมาก ความเศร้าโศก และการมีโทษมาก เป็นต้น ส่วนสาเหตุของการเกิดโรคทางใจเกิดจากกิเลสและตัณหา มารุมเร้าจนทำให้มนุษย์ได้รับผลกระทบทางด้านจิตใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และเจ็บป่วยได้ในที่สุด สำหรับโรคกรรม จะรักษาอย่างไร ใช้ความพยายามแค่ไหนก็ไม่หาย จนกว่าจะสิ้นกระแสแห่งกรรมนั้น

4. เวชกรรมที่ทรงอนุญาต

ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุมิเครื่องยาต่างๆ ไว้ใช้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรค และทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และการใช้วิธีการต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษา ดังนี้

1. ทรงอนุญาตเภสัช 5 ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองฉันทอาหารไม่ได้ รับประเคนเก็บไว้ฉันได้นาน 7 วัน และฉันได้ตลอดเวลา

2. ทรงอนุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ คือ น้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวไม่ข้น น้ำต้มถั่วเขียวข้น น้ำต้มเนื้อ ทรงอนุญาตให้ภิกษุอาพาธที่ฉันทายา ใช้บำรุงสุขภาพได้ (วิ.ม. 5/269/62,63) ข้าวยาคุ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคลมในพระอุทร พระอานนท์ได้ต้มข้าวยาคุซึ่งปรุงด้วยข้าวสาร ถั่วเขียวและงาบดถวาย ทรงดื่มแล้วหายจากการประชวร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้าวยาคุเป็นยาที่มีประโยชน์ 5 ประการ คือ บรรเทาความหิว บรรเทาความกระหาย ทำให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร

3. การใช้ความร้อน เมื่อภิกษุอาพาธด้วยโรคลมตามอวัยวะเพื่อบำบัดรักษาโรค ทรงอนุญาตการเข้ากระโจมรมเหงื่อ รมด้วยใบไม้ การรมใหญ่ และทรงอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ ใส่อ่างสำหรับอาบหรือแช่ได้ ทรงอนุญาตให้รมควัน ทรงอนุญาตเรือนไฟสำหรับอบตัว

4. การพักผ่อนอิริยาบถ สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเกือบตลอดทั้งคืน พระองค์ทรงมีอาการปวดหลังทรงใช้การบำบัดด้วยวิธีการพักผ่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สารีบุตร...จงแสดงธรรมมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อยหลัง จักขอพักผ่อนสักหน่อย”

5. ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัด ภิกษุที่อาพาธเป็นเนื้องอกที่ยื่นออกมา ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีต่างๆ คือ การผ่าตัดเนื้องอก ทรงอนุญาตให้ตัดด้วยเกลือ น้ำมันทาแผล ผ้าเก่าซับน้ำมันที่ไหลเยิ้ม

6. การเสด็จเยี่ยมและพยาบาลภิกษุไข้ ครั้งหนึ่งพระองค์เสด็จเยี่ยมภิกษุที่โรงไข้ (คิลานศาลา) ทรงพบภิกษุรูปหนึ่งอาพาธถูกทอดทิ้งนอนจมอุจจาระไม่มีใครพยาบาลพระองค์รักษาพยาบาล ดังพุทธดำรัสว่า “อานนท์เธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ภิกษุนี้” พระอานนท์ทูลสนองพระดำรัสแล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ท่านพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประคองศีรษะขึ้นท่าน

พระอานนทยกเท้าวางบนเตียง (วิ.ม. 5/274/70) จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วย ความสะอาดทางร่างกาย สิ่งแวดล้อมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยโล่งสบาย เป็นปัจจัยหนึ่งส่งเสริมให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น

5. เวชกรรมที่ทรงห้าม

การห้ามทำสัตถกรรม คือ การผ่าตัดด้วยศัสตรา การบ่งด้วยเข็มหรือหนาม การตัดด้วยกรรไกร หรือการใช้เล็บหยิกในที่ลับ (วิ.อ. 3/279/177) ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถีตามพระอริยาศัยแล้ว เสด็จจาริกไปทางกรุงราชคฤห์ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงราชคฤห์ ทราบว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแตในกรุงราชคฤห์นั้น

สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นริดสีดวงทวาร นายแพทย์อากาศโคตรกำลังทำการผ่าตัดด้วยศัสตรา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปตามเสนาสนะ เสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของภิกษุนั้น นายแพทย์อากาศโคตรเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาแต่ไกล จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระโคตม ผู้เจริญโปรดเสด็จมาทอดพระเนตรวัจรมรรคของภิกษุรูปนี้ เหมือนปากเหี้ย”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพระดำริว่า “โมฆบุรุษนี้เยะเย้ยเรา” จึงเสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว รับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวิหารหลังมีภิกษุเป็นไข้หรือ” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “มีอยู่ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นอาพาธเป็นโรคอะไร” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ภิกษุนั้นเป็นริดสีดวงทวาร นายแพทย์อากาศโคตรกำลังทำการผ่าตัดด้วยศัสตรา พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำริว่า “การกระทำของโมฆบุรุษนั้นไม่สมควรไม่ควรทำตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย โฉนโมฆบุรุษนั้นจึงให้ทำการผ่าตัดด้วยศัสตราในที่แคบเล่า ในที่แคบมีผิวเนื้ออ่อนแอพลหายยาก ผ่าตัดลำบาก ภิกษุทั้งหลาย การทำอย่างนี้มีได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ฯลฯ” ครั้นทรงดำริแล้วแสดงธรรมีกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ผ่าตัดด้วยศัสตราในที่แคบ รูปใดให้ผ่าตัด ต้องอาบัติอุลลัจจัย” (วิ.ม. 5/279/78)

การห้ามท้าวตถกรรม คือ การใช้หนังหรือผ้าผูกรัดที่ทวารหนักเพื่อรัดหัวริดสีดวง สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทราบว่า “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามผ่าตัดด้วยศัสตรา” จึงเล็งให้ทำการบีบหัวริดสีดวง บรรดาภิกษุผู้มักน้อย ฯลฯ ดำเนิน ประณาม โพนทะนาว่า “โฉนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ จึงให้ทำการบีบหัวริดสีดวงเล่า” แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่าพวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์ให้ทำการบีบหัวริดสีดวง จริงหรือ” ภิกษุทั้งหลายทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” ฯลฯ ครั้นทรงดำริแล้ว ทรงแสดง ธรรมีกถาแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ผ่าตัดทวารหนักด้วยศัสตรา

หรือبيبหัวริดสีดวง ประมาณ 2 นิ้วรอบๆ ที่แคบ รูปใดให้ผ่าหรือให้بيب ต้องอาบัตินุญจจัย” (วิ.อ. 3/279/177)

สรุปว่า หลักเวชกรรมที่ทรงห้ามคือการผ่าตัดริดสีดวงทวารด้วยศัลตราในที่แคบ ทรงตาวินิจฉัยว่าเป็นการกระทำของโหมฆบุรุษนั้นไม่สมควรไม่ควรทำตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ไม่ควรทำ สาเหตุที่ทรงห้ามไว้เนื่องจากว่าในที่แคบนั้นมีผิวหนังอ่อนแอผลหายยาก ผ่าตัดลำบาก ทรงรับสั่งกับภิกษุว่าถ้ารูปใดให้ผ่าตัดต้องอาบัตินุญจจัย

6. ผู้เจ็บป่วยและแพทย์ในทัศนะของพระพุทธเจ้า

ภิกษุอาพาธเป็นโรคท้องร่วง ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง ภิกษุรูปนั้นนอนกลิ้งเกลือกไปมาบนปัสสาวะและอุจจาระของตนเอง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคมีท่านพระอานนท์ตามเสด็จ เสด็จจาริกไปตามเสนาสนะ เสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของภิกษุนั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุนั้นนอนกลิ้งเกลือกไปมาบนปัสสาวะและอุจจาระของตนเอง จึงเสด็จเข้าไปใกล้แล้วตรัสตั้งชื่อว่า “ภิกษุ เธออาพาธเป็นโรคอะไร”

ภิกษุรูปนั้นทูลว่า “ข้าพระองค์อาพาธเป็นโรคท้องร่วง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เธอมีภิกษุผู้คอยพยาบาลหรือ”

ภิกษุนั้นทูลว่า “ไม่มี พระพุทธเจ้าข้า” ภิกษุนั้นทูลว่า “เพราะข้าพระองค์ไม่ได้ทำอุปัฏฐากภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า “อานนท์ เธอไปตักน้ำมา เราจะอาบน้ำให้ภิกษุนี้”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคทรงราดน้ำ ท่านพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคทรงประคองศีรษะขึ้น ท่านพระอานนท์ยกเท้าวางบนเตียง

ต่อมา พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวิหารหลังโน้นมีภิกษุเป็นไข้หรือ”

พวกภิกษุกราบทูลว่า “มี พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เธออาพาธเป็นโรคอะไร”

พวกภิกษุกราบทูลว่า “เธออาพาธเป็นโรคท้องร่วง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุนั้นมีภิกษุผู้คอยพยาบาลหรือ”

พวกภิกษุกราบทูลว่า “ไม่มี พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เหตุใด พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ”

พวกภิกษุกราบทูลว่า “เพราะเธอไม่ได้ทำอุปัฏฐากภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น พวกภิกษุจึงไม่คอยพยาบาลเธอ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลายผู้จะพยาบาลเราก็จงพยาบาลภิกษุไข้เถิด ถ้ามีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีสัทธิวิหาริก สัทธิวิหาริกพึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีอันตวาสิก อันตวาสิกพึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอุปัชฌาย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลภิกษุไข้จนตลอดชีวิต หรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์สัทธิวิหาริก อันตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้ ถ้าไม่พยาบาลต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.ม. 5/365/239)

คนไข้ที่พยาบาลได้ยากและพยาบาลได้ง่าย ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ที่มีอาการ 5 อย่าง พยาบาลได้ยาก คือ 1) ไม่ทำความสบาย 2) ไม่รู้ประมาณในความสบาย 3) ไม่ฉันยา 4) ไม่บอกอาการไข้ตามเป็นจริงแก่ผู้พยาบาลไข้ที่มุ่งประโยชน์ คือ ไม่บอกอาการไข้ที่กำเริบว่ากำเริบ อาการไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่ 5) เป็นคนไม่อดทนความรู้สึกทางกายที่เกิดขึ้นเป็นทุกข์แสนสาหัส กล้าแข็งแผ่ร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ แทบจะคร่ำชีวิตภิกษุทั้งหลาย คนไข้ที่มีอาการ 5 อย่างนี้แล พยาบาลได้ยาก

คนไข้ที่พยาบาลได้ง่ายมีอาการ 5 อย่าง ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ที่มีอาการ 5 อย่าง พยาบาลได้ง่าย คือ 1) ทำความสบาย 2) รู้ประมาณในความสบาย 3) ฉันยา 4) บอกอาการไข้ตามเป็นจริงแก่ผู้พยาบาลไข้ที่มุ่งประโยชน์ คือ บอกอาการไข้ที่กำเริบ ว่ากำเริบ อาการไข้ที่ทุเลา ว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ ว่าทรงอยู่ 5) เป็นคนอดทนต่อความรู้สึกทางกายที่เกิดขึ้น เป็นทุกข์แสนสาหัสกล้าแข็ง แผ่ร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ แทบจะคร่ำชีวิต ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ที่มีอาการ 5 อย่างนี้แล พยาบาลได้ง่าย (วิ.ม. 5/366/241)

7. หลักการพยาบาลภิกษุอาพาธในพระไตรปิฎก

พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักการรักษาพยาบาลภิกษุอาพาธในพระไตรปิฎกไว้ว่าบุคคลมีคุณสมบัติเช่นไร ควรและไม่ควรเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้ เนื่องจากว่าถ้าขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์ในการดูแลรักษาพยาบาลก็ขาดไป ความอาพาธของภิกษุแทนที่จะหายกลับไม่หายได้ และอาจเพิ่มความกังวลในการรักษาอาการของผู้ป่วยได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ไม่ควรพยาบาลภิกษุไข้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ภิกษุที่ไม่ควรไปรักษาผู้อื่นหรือพยาบาลผู้อื่น คือภิกษุที่ประกอบด้วย 5 ประการ คือ 1) ไม่สามารถจัดยาให้คนป่วยได้ 2) ไม่รู้จักของแสลงและไม่แสลง คือ นำของแสลงเข้าไปให้ นำของไม่แสลงออกไป 3) พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อำภิส ไม่มีจิตเมตตา 4) รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่อาเจียนออกมาไปเททิ้ง 5) ไม่สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เราใจให้อาเจียนแล้วกลัว ล้า ปล่อยขโมใจ

ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา เป็นบางครั้งบางคราว

บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์ 5 ควรพยาบาลภิกษุไข้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ภิกษุที่ควรไปรักษา ผู้อื่นหรือพยาบาลผู้อื่น คือภิกษุที่ประกอบด้วย 5 ประการ คือ 1) สามารถจัดยาให้ผู้ป่วยได้ 2) รู้จักของ แสลงและไม่แสลง คือ นำของแสลงออกไป นำของไม่แสลงเข้ามาให้ 3) ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่ อามิส มีจิตเมตตา 4) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่อาเจียนออกมาไปเททิ้ง 5) สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหา แก่ล้าคล้ำ ปลอบขโลมใจให้สดชื่น ร่าเริงด้วยธรรมิกถา เป็นบางครั้งบางคราว (วิ.ม. 5/366/242)

ในครั้งพุทธกาลเมื่อหมู่ภิกษุสงฆ์เกิดอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุมิเครื่องยาต่างๆ ไว้ใช้ตามความจำเป็นและเหมาะสมแก่โรค และทรงอนุญาตให้ใช้เภสัชสมุนไพร อาหาร และการใช้วิธีการ ต่างๆ นอกเหนือจากการใช้ยาในการบำบัดรักษาทรงอนุญาต เภสัช 5 ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ทรงอนุญาตให้ใช้อาหารเป็นยาและบำรุงสุขภาพตามที่ระบุไว้ คือน้ำข้าวใส น้ำต้มถั่วเขียวทั้ง ข้นและไม่ข้น น้ำต้มเนื้อ เป็นต้น ทรงอนุญาตการใช้ความร้อนเพื่อบำบัดรักษาโรค ทรงอนุญาตการพักผ่อน อิริยาบถ ทรงอนุญาตให้ทำการผ่าตัดด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การผ่าตัดเนื้ออกด้วยเกลือ น้ำมันทาแผลและ ผ้าเก่าซับน้ำมันที่ไหลเยิ้ม

หลักเวชกรรมที่ทรงห้ามคือการผ่าตัดริดสีดวงทวารด้วยศัลตราในที่แคบ ทรงดำหนิว่าเป็นการ กระทำของโมฆบุรุษนั้นไม่สมควรไม่ควรทำตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ไม่ควรทำ สาเหตุที่ทรงห้าม ไว้เนื่องจากว่าในที่แคบนั้นมีผิวหนังอ่อนแอผลหายยาก ผ่าตัดลำบาก ทรงรับสั่งกับภิกษุว่าถ้ารูปใดให้ผ่าตัด ต้องอาบัติถุลลัจจัย

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตให้ภิกษุรักษาพยาบาลได้เพราะภิกษุไม่มีมารดา บิดาผู้คอย พยาบาล ถ้าไม่พยาบาลกันเองก็จะมีใครคอยพยาบาล ทรงอนุญาตไว้ว่า ถ้าภิกษุผู้จะพยาบาลเราก็จะ พยาบาลภิกษุไข้เกิด ถ้ามีอุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทวิหริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ พึงพยาบาลภิกษุไข้นั้นจนตลอดชีวิตหรือจนกว่าเธอจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ อาจารย์สัทวิหริก อันเตวา สิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ หรือผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาลภิกษุไข้นั้น ถ้าไม่พยาบาลต้องอาบัติทุกกฏ สาเหตุ ที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์พยาบาลภิกษุอาพาธ เพราะทรงมีความห่วงใยต่อความอาพาธของภิกษุที่ไม่มีใครรักษา พยาบาล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้รักษาพยาบาลภิกษุอาพาธด้วยโรคที่องรงด้วยพระองค์เอง ตรัส เรียกท่านพระอานนทให้ไปตักน้ำมาแล้วพระพุทธองค์ทรงราดน้ำ อาบน้ำให้ภิกษุนั้น ส่วนพระอานนทขัด สี พระผู้มีพระภาคทรงประคองศีรษะขึ้น ท่านพระอานนทยกเท้าวางบนเตียง ทรงให้ความสำคัญต่อผู้ป่วย ซึ่งไม่มีใครดูแลเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักการรักษาพยาบาลภิกษุอาพาธในพระไตรปิฎก ไว้ว่าบุคคลมีคุณสมบัติเช่นไรควรและไม่ควรเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้ เนื่องจากว่าถ้าขาดคุณสมบัติข้อใดข้อ หนึ่งไป ความสมบูรณ์ในการดูแลรักษาพยาบาลก็ขาดไป ความอาพาธของภิกษุแทนที่จะหายกลับไม่หายได้

และอาจเพิ่มความกังวลในการรักษาอาการของผู้ป่วยได้ ทรงอนุญาตเครื่องยารักษาโรคที่เป็นพืชไว้หลายประเภท ได้แก่ ประเภทรากไม้ น้ำผาด ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ที่เป็นยา ยารักษาโรคที่เกี่ยวกับสัตว์ ทรงอนุญาตน้ำมันเหลวชนิดต่างๆ ยารักษาโรคที่เกี่ยวกับแร่ธาตุต่างๆ ไว้เพื่อการบำบัดรักษา และทรงอนุญาตเนื้อดิบเลือดสด ในเมื่อมีโรคมนุษย์เข้าสิง ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ที่อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป มีเครื่องยาไว้บรรเทาโรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยาชนิดต่างๆ ไว้

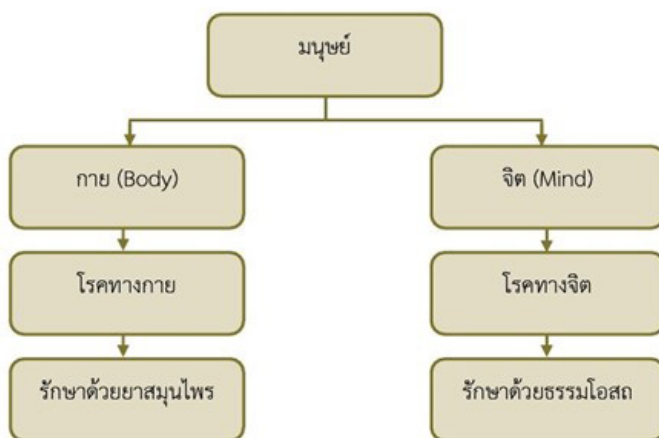
8. สรุป

เวชกรรมในพระไตรปิฎก พุทธเจ้าจำแนกโรคออกเป็น 2 ชนิด คือโรคทางกายกับโรคทางใจ สำหรับโรคทางกายเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น โรคเกิดจากดี เสมหะ ลม ใช้สันนิบาต ฤดูแปรปรวน การบริหารกายไม่สม่ำเสมอ เช่น การใช้ความเพียรเกินกำลัง ความหนาว ร้อน หิวกระหาย ธาตุ 4 ไม่สมดุลไม่รู้ประมาณในการบริโภค ถูกพิษสัตว์กัดต่อย ถูกทำร้าย อายุมาก เป็นต้น ส่วนการรักษาโรคทางกาย พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุมียาไว้ใช้เพื่อรักษาโรคทางกาย พุทธเจ้าอนุญาตให้ใช้ยาสมุนไพร เช่น ขมิ้น ขิงสด ข่า ว่านเปราะ ว่านน้ำ อุตพิศ แผลก แห้วหมู เป็นต้น โดยให้ใช้ตามความจำเป็นและตามความเหมาะสมกับโรค

สำหรับโรคทางใจ คือโรคทางความคิดหรือโรคที่เกิดจากกิเลสตัณหาที่เป็นได้ด้วยอำนาจของกิเลส ซึ่งมีสาเหตุมาจากราคะ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ส่วนการรักษาจะใช้ธรรมโอสถรักษาเท่านั้นถึงจะหาย วิธีการรักษาพุทธองค์ทรงวินิจฉัยโรคทางจิตของแต่ละบุคคลว่าบุคคลใดมีโรคที่เกิดจากราคะ โลภะ โทสะ หรือโมหะ ฯลฯ เมื่อรู้โรคและสาเหตุของโรคบุคคลนั้นแล้วจึงทรงวางยา คือธรรมโอสถ เพื่อเป็นการสกัดต้นตอของโรคที่นอนเนื่องในสันดาน เช่น ราคะใช้สุกกรรมฐาน โลภะใช้จาคะ โทสะใช้เมตตา โมหะใช้อาณานสติรักษา เป็นต้น โดยการแสดงธรรมแล้วให้บุคคลนั้นพิจารณาธรรม ปฏิบัติธรรมเพื่อลด ละ เลิก

9. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การศึกษาเวชกรรมในพระไตรปิฎกทำให้ได้องค์ความรู้ คือมนุษย์ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา มนุษย์ประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นร่างกายกับส่วนที่เป็นจิตใจ เมื่อเป็นเช่นนี้โรคที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ก็แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือโรคทางกาย ได้แก่ ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับร่างกาย เนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ความไม่สมดุลของธาตุสี่ การไม่รู้จักปริมาณในการบริโภคอาหาร การถูกพิษสัตว์ เป็นต้น สำหรับการรักษาโรคทางกายจะรักษาด้วยยาสมุนไพร ส่วนโรคทางจิต คือโรคที่เกิดกับจิต ได้แก่ ความเจ็บป่วยทางจิตอันเนื่องมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น สำหรับการรักษาโรคทางจิตจะใช้ธรรมโอสถในการรักษา โดยการพิจารณาธรรมหรือการปฏิบัติเพื่อลดละเลิก ซึ่งสามารถเขียนออกมาเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- ฐิติญาณ บริพันธ์. (2509). สมุนไพรหญิงชายวัยทองชะลอความชราแก้ปัญหาอาการผิดปกติ. กรุงเทพฯ: หอสมุดกลาง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

